

Дані про автора

Васильчак Світлана Василівна,

доктор економічних наук, професор, Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9757-1683>

e-mail: VSV123@i.ua

Data about the author

Svetlana Vasylchak,

Doctor of Economics, Professor, Lviv state University of Internal Affairs,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9757-1683>

e-mail: VSV123@i.ua

Удк 330.131.7:334.012.64

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17532503>

СКРИЛЬНИК А. С.

Фінансова інклюзія як детермінанта інклюзивного розвитку малого підприємництва в умовах обмежених ресурсів

Актуальність теми. В умовах обмежених ресурсів і кризових потрясінь фінансова інклюзія малого підприємництва стає ключовим чинником інклюзивного розвитку економіки України. Недостатній доступ МП до фінансових послуг знижує їхню стійкість, посилює регіональні диспропорції та обмежує створення робочих місць.

Постановка проблеми. Близько 40% дорослого населення України ще до війни не мало банківських рахунків, а понад 46% малих підприємств ніколи не користувалися зовнішнім фінансуванням. Війна 2022–2023 рр. ще більше ускладнила доступ бізнесу до кредитів і інвестицій, особливо в регіонах з високим рівнем ризику.

Мета і завдання дослідження. Метою є обґрунтування ролі фінансової інклюзії як детермінанти інклюзивного розвитку МП у 2020–2024 рр. Завдання включають аналіз стану фінансової залученості малого бізнесу, виявлення бар'єрів доступу, оцінку регіональних диспропорцій і розробку механізмів підтримки з урахуванням кластерного підходу.

Методи дослідження. Використано кластерний аналіз для групування регіонів за рівнем фінансової інклюзії, а також аналіз статистичних даних, офіційних звітів та міжнародних досліджень.

Основні результати. Доведено, що фінансова інклюзія є багатовимірним явищем, яке включає доступність кредитів, розвиток небанківських фінансових інструментів, цифровізацію послуг та підвищення фінансової грамотності. Встановлено, що державні програми, гранти та міжнародна допомога стали вирішальними чинниками виживання малого бізнесу. Разом із тим, доступність фінансових ресурсів суттєво різниться за регіональними кластерами.

Галузь застосування. Результати можуть бути використані для формування національної стратегії фінансової інклюзії МП, удосконалення програм державної підтримки, розробки регіональних політик та стратегій післявоєнного відновлення.

Висновки. Фінансова інклюзія виступає фундаментом інклюзивного економічного зростання: вона забезпечує створення робочих місць, зменшення соціальної нерівності та стійкість економіки. Для перетворення фінансової інклюзії на сталий драйвер розвитку необхідні комплексні заходи: інституційні реформи, цифровізація, адресна кластерна підтримка та підвищення фінансової грамотності.

Ключові слова: фінансова інклюзія, малий бізнес, інклюзивний розвиток, кластерний підхід, державна підтримка, гранти, пільгове кредитування, регіональні диспропорції.

ANDRII SKRYLNYK

Financial inclusion as a determinant of inclusive development of small entrepreneurship under conditions of limited resources

Relevance. Under conditions of limited resources and crisis shocks, financial inclusion of small businesses has become a crucial factor in ensuring inclusive economic development in Ukraine.

Insufficient access of SMEs to financial services reduces their resilience, deepens regional disparities, and limits job creation.

Problem Statement. *Prior to the war, nearly 40% of the adult population in Ukraine did not have a bank account, and over 46% of SMEs had never used external financing. The war of 2022–2023 further restricted access to credit and investment, particularly in high–risk regions.*

Purpose and Objectives. *The purpose is to justify the role of financial inclusion as a determinant of inclusive SME development in 2020–2024. The objectives include analyzing the state of financial inclusion, identifying access barriers, assessing regional disparities, and developing support mechanisms using a cluster–based approach.*

Methods. *Cluster analysis was applied to group regions by the level of financial inclusion, complemented by statistical analysis, official reports, and international research.*

Main Results. *The study shows that financial inclusion is a multidimensional phenomenon encompassing access to credit, development of non–bank financial instruments, digitalization of services, and financial literacy. State programs («5–7–9%», «YeRobota»), grants, and international aid proved decisive for SME survival, although access to financial resources varied significantly across regional clusters.*

Practical Application. *The findings can be applied in developing a national strategy for SME financial inclusion, improving government support programs, shaping regional policies, and designing post–war recovery strategies.*

Conclusions. *Financial inclusion is the foundation of inclusive economic growth as it drives job creation, reduces social inequality, and enhances economic resilience. To transform financial inclusion into a sustainable driver of development, comprehensive measures are required, including institutional reforms, digitalization, targeted cluster support, and improved financial literacy.*

Keywords: *financial inclusion, small business, inclusive development, cluster approach, government support, grants, preferential lending, regional disparities.*

Постановка проблеми. Фінансова інклюзія малого бізнесу набуває стратегічного значення в сучасних умовах обмежених ресурсів та кризових викликів. Фінансальна інклюзія трактується як забезпечення рівного доступу всіх економічних суб'єктів, включно з представниками малого підприємництва, до широкого спектра фінансових послуг на прийнятних та економічно обґрунтованих умовах. [1]. Вона розглядається як необхідна умова інклюзивного розвитку – економічного зростання, що забезпечує участь усього суспільства та рівні можливості для вразливих груп населення.

Малий бізнес відіграє ключову роль у забезпеченні зайнятості та добробуту населення, тому його включення у фінансову систему є детермінантою інклюзивного економічного зростання [2]. Особливо актуальним це стало для України у 2020–2024 роках, коли послідовні кризи – від пандемії COVID–19 до повномасштабної війни – суттєво обмежили доступність ресурсів, підвищили ризики та нерівномірність розвитку регіонів.

За даними міжнародних організацій, навіть у довоєнний період близько 40% дорослого населен-

ня України залишалося поза сферою формального фінансового сектора, не маючи рахунків у жодній фінансовій установі. Низький рівень фінансової залученості стримував старт та розвиток підприємництва, знижував економічну активність регіонів. Уряд та Національний банк України усвідомлюють пріоритетність підвищення фінансової інклюзії – ця ціль включена до Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року як передумова стійкого та всеосяжного розвитку економіки [3]. Відповідно, актуальним є науково–практичний аналіз того, як фінансова інклюзія малого підприємництва впливає на інклюзивний розвиток, особливо за умов дефіциту фінансових ресурсів та воєнних потрясінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова інклюзія малого бізнесу розглядається сучасними українськими дослідниками як багатовимірне явище, що охоплює доступність фінансових продуктів, умови їх використання, рівень фінансової грамотності та цифрову готовність підприємців. Ряд науковців підкреслюють роль фінансової інклюзії у забезпеченні економічної стійкості та соціальної відповідально-

сті бізнесу в умовах цифрової трансформації та макроекономічних криз. Водночас дослідники наголошують на комплексному характері бар'єрів – інституційних, інформаційних, технологічних і поведінкових – подолання яких потребує поєднання державної підтримки, розвитку небанківських інструментів і цифровізації сервісів. Дослідження С.Науменкової, С.Міщенко, Д.Дорофєєва підтверджують, що цифровізація здатна знизити транзакційні витрати й частково компенсувати втрати фізичної інфраструктури, проте ефект обмежений без інституційних реформ [4].

Важливим напрямом методичного забезпечення є кластеризація регіонів за умовами фінансового доступу. Т. Майорова та співавтори виокремили чотири групи областей України за рівнем фінансової інклюзії, що дозволяє розробляти адресні інструменти для вразливих територій, особливо прифронтових та деокупованих [5]. У цьому контексті застосування кластерного підходу до сегмента малого підприємництва (надалі МП) створює основу для сценарного прогнозування фінансових потреб і формування регіонально диференційованої політики підтримки.

Подальший розвиток дискурсу стосується індикативного вимірювання інклюзії. Робота Ю. Шаповал, А. Шкляра та ін. пропонує інтегральний індекс фінансової інклюзії, що дозволяє поєднувати показники доступу, якості й використання у єдину систему моніторингу [6]. О. Десятнюк, А. Крисоватий, О. Птащенко акцентують на поєднанні фінансових і «м'яких» інструментів (освіта, консалтинг, прозорість програм), а концептуальні засади інклюзивного розвитку, викладені у монографії під ред. О. Бородіної, визначають фінансову інклюзію МП як один з головних інструментів соціально-економічного зростання [7]. Таким чином, сучасний науковий дискурс пропонує узгоджену рамку: багатовимірність інклюзії, використання композитних індексів, кластерний підхід та інституційно-поведінкові детермінанти, що задають методологічну основу нашого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є обґрунтування ролі фінансової інклюзії як детермінанти інклюзивного розвитку малого підприємництва в Україні у 2020–2024 роках. Для досягнення мети проаналізовано поточний стан і тенденції фінансової залученості малого бізнесу, оцінено регіональний розподіл ресурсів для інклюзив-

них ініціатив за кластерними групами областей, ідентифіковано основні бар'єри доступу малих і середніх підприємств (МП) до фінансів та запропоновано механізми їх подолання. В рамках дослідження застосовано кластерний підхід – групування регіонів за схожими умовами (рівнем фінансової інклюзії, воєнними ризиками, економічним потенціалом) – що дозволяє виявити територіальні диспропорції та адресні потреби регіонів. Аналітична база включає актуальну статистику 2020–2024 років, звіти Національного банку, Міністерства економіки, міжнародних організацій, а також наукові праці з питань фінансової інклюзії та інклюзивного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція фінансової інклюзії формується як багатовимірне явище, що охоплює доступ до фінансових послуг, прийнятні умови фінансування, рівень фінансової грамотності та цифрової готовності користувачів. За визначенням ООН, фінансова інклюзія передбачає універсальний доступ за помірну плату до банківських рахунків, кредитів, платіжних, страхових та інвестиційних продуктів для всіх верств населення та бізнесу. В контексті малого підприємництва це означає, що кожен підприємець – незалежно від масштабу, локації чи соціальної групи – має можливість отримати стартовий або оборотний капітал, платіжні інструменти, здійснювати заощадження та захистити свої ризики.

Інклюзивний розвиток малого бізнесу означає зростання сектора МП, від якого виграють широкі верстви населення – шляхом створення робочих місць, підвищення доходів домогосподарств і зменшення нерівності. Малий бізнес в Україні забезпечує переважну частку зайнятості: близько 82% працівників у 2021 році були зайняті на підприємствах МП [2]. Відтак, фінансове залучення цих підприємств – важливий фактор економічної стійкості громад і соціальної відповідальності бізнесу [6]. Доступ малих фірм до кредитів, інвестицій та інших фінансових ресурсів дає змогу започатковувати нові бізнеси, розширювати виробництво, впроваджувати інновації. Натомість фінансова ізоляція призводить до стагнації малого підприємництва і консервує територіальні диспропорції розвитку.

В теоретичному вимірі фінансова інклюзія малого бізнесу є складовою ширшого поняття економічної інклюзії, яке передбачає рівний доступ

до ресурсів і можливостей для всіх економічних агентів. На практиці це пов'язано з усуненням бар'єрів – інституційних, інформаційних, технологічних, поведінкових – що обмежують підприємців у користуванні фінансовими послугами [2]. Таким чином, фінансова інклюзія виступає не лише економічним, але і соціальним інститутом, який забезпечує рівні умови для бізнес-ініціатив різних верств населення, включно із соціально вразливими групами (молодь, жінки-підприємці, ветерани, внутрішньо переміщені особи тощо). Умови сучасних потрясінь (пандемія, війна) ще більш актуалізували проблему фінансової доступності – за відсутності зовнішніх джерел фінансування малі підприємці вимушені або згоряти діяльність, або покладатися виключно на власні обмежені ресурси.

Обмеженість фінансових ресурсів може бути спричинена як загальноекономічними факторами (рецесія, бюджетний дефіцит, відтік капіталу), так і специфічними кризами. У 2022 році війна в Україні призвела до різкого падіння ВВП (на ~30% у 2022 р.) [1], знищення активів та інфраструктури, відтак можливості банківського кредитування і державної підтримки бізнесу значно звузились. В таких умовах фінансова інклюзія набуває ролі «подушки безпеки» та драйвера відновлення: забезпечення мінімально необхідного фінансування для продовження діяльності підприємств, їх адаптації та модернізації під час реконструкції економіки [9]. Інклюзивні фінансові ініціативи – пільгові кредити, гранти, мікрофінансування, страхові інструменти – стали визначальними факторами, що дозволили багатьом малим бізнесам втриматися на ринку і зберегти робочі місця, закладаючи основу для повоєнного зростання.

За останні кілька років фінансова інклюзія малого бізнесу в Україні продемонструвала суперечливі тенденції. З одного боку, до 2022 року спостерігалось поступове покращення доступу МП до фінансів завдяки цифровізації банківських послуг та державним програмам підтримки. З іншого боку, воєнні дії 2022–2023 рр. спричинили значний відкат: скорочення кредитування, закриття відділень у постраждалих регіонах, перерозподіл ресурсів на воєнні потреби.

Значна частка малих підприємств традиційно не користувалася зовнішнім фінансуванням. Так, 46% малих бізнесів в Україні ніколи не залучали позикові кошти чи інше зовнішнє фінансування,

покладаючись на самофінансування. Це свідчить про низький рівень проникнення як банківських, так і небанківських фінансових послуг у секторі МП. Як наслідок, вже до початку війни сформувався значний незадоволений попит на фінансові ресурси: оцінювалося, що щорічний дефіцит фінансування українських МП сягає ~\$29 млрд, а 87% підприємств потребують додаткового фінансування для розвитку. Вклад приватних інвестицій у МП теж був мізерним – венчурний і приватний капітал для малих фірм становив лише ~0,025% ВВП у 2019 році [1, 8], що вказує на слабкий розвиток альтернативних джерел фінансування для цього сектору.

Рівень доступу до фінансових послуг суттєво різниться по території України. Повномасштабна війна 2022 року по-різному позначилась на фінансовій активності в регіонах України. Умовно можна виділити такі групи областей за воєнним впливом:

Регіони з активними бойовими діями (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька обл. – частково окуповані чи прифронтові території): тут фінансова інфраструктура найбільше постраждала. Відділення банків масово закривалися або були зруйновані, підприємці евакуювалися, кредитування практично призупинилося. Ці території відповідають категорії «територій з особливими умовами для розвитку» в інклюзивній регіональній політиці. Очевидно, рівень фінансової інклюзії тут різко впав, а попит на зовнішню допомогу та грантове фінансування зріс до безпрецедентного рівня.

Регіони з помірним воєнним ризиком (Київ, Харківська, Миколаївська, Одеська, Сумська обл. тощо – зазнали обстрілів, але лишилися під контролем України): у цих областях спостерігалось скорочення банківської активності на початку війни, однак згодом відбулося часткове відновлення. Частина бізнесу релокувалася на захід, але значна частина продовжила роботу. Доступ до фінансових послуг зберігався для базових операцій (через цифрові канали, або відділення у відносно безпечних районах). Ці регіони можна назвати «територіями сталого розвитку» – вони мали достатній внутрішній потенціал для підтримки функціонування фінансової системи навіть у кризу.

Відносно безпечні західні регіони (Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська обл. та ін.): стали притулком для релокованого бізнесу та фінансового капіталу. У 2022–2023 рр. сюди

перемістилися тисячі підприємств і підприємців зі сходу та центру країни. Наприклад, до Львівської області переїхало близько 25–30% усіх релокованих підприємств, до Закарпатської – ~16–18%, до Чернівецької – ~11–13% [11]. Це призвело до значної активізації малого бізнесу в цих регіонах і, відповідно, до зростання попиту на банківські послуги, кредити, оренду приміщень тощо.

Як зазначалося, регіональні диспропорції потребують спеціальної уваги. Кластерний підхід може бути використаний не лише для аналізу, а й для розробки диференційованої політики фінансової інклюзії. Пропонується згрупувати регіони України за схожими умовами та викликами, щоб адресно застосувати відповідні механізми підтримки.

Кластер А: Території з особливими умовами (прифронтові, деокуповані, депресивні). Для цього кластеру пріоритет – фінансова «реанімація». Необхідні спеціальні заходи, такі як: фонди відновлення бізнесу (гранти на відбудову знищених підприємств), повні державні гарантії чи 100% компенсація відсотків для кредитів на відновлення, страхування воєнних ризиків за рахунок держави або донорів. Також доцільно розгортати мережі небанківського мікрофінансування через міжнародні організації на місцях, щойно це стане безпечно, – щоб видавати дрібні позики швидко і з мінімальною бюрократією. Кластер А потребує й нефінансової підтримки: юридичного супроводу (відновлення втрачених документів, підтвердження прав власності), психологічної підтримки підприємців, які пережили травми. Фактично, тут фінансова інклюзія повинна стати елементом комплексної програми відновлення територій. Дослідники підкреслюють, що успішне відновлення залежить від акумуляції внутрішніх і зовнішніх ресурсів та активізації грантового фінансування на цих територіях [5,6]. Без залучення зовнішніх фінансових ресурсів малий бізнес цього кластеру не має достатніх передумов для самостійного відновлення та подальшого розвитку.

Кластер В: Території сталого розвитку (центральні та відносно безпечні регіони). Для кластеру В підхід інший – стимулювання модернізації та зростання. Тут бізнес вже працює; треба інтегрувати його у вищий переділ виробництва та нові ринки. Фінансову інклюзію можна посилювати через: розширення кредитування інвестиційних проектів (нині частка інвестиційних кредитів у програмі «5–7–9%» лише ~11% [10]

– варто збільшувати), впровадження механізмів «зеленого» фінансування (пільги на енергоефективність та ВДЕ для МП), розвиток лізингу та факторингу як більш доступних форм фінансування. Держава може запровадити систему податкових стимулів для підприємств, які залучені до реалізації інклюзивних проектів. Кластери В – це «локомотиви», що можуть генерувати зростання, тому політика має підтримати їхню конкурентоспроможність та експортний потенціал через доступ до капіталу. Важливою також є цифрова інклюзія – повна діджиталізація державних послуг, знижує тіньові бар'єри і покращує кредитоспроможність бізнесу (суб'єкти підприємства працюють офіційно, мають звітність, яку банк може оцінити для видачі позики).

Кластер С: Полюси економічного зростання (міста-метрополії та найбільш розвинені регіони). До цієї групи належить м. Київ та великі обласні центри, що трансформувалися у ключові хаби підприємницької та інноваційної активності. Фінансова інклюзія тут і так відносно висока, але акцент має бути на інноваційній інклюзії – залученні малого бізнесу до новітніх фінансових інструментів. Це потребує створення венчурних фондів, підтримки стартап-акселераторів, доступу МП до міжнародних грантів (Horizon Europe та ін.), масштабування краудфандингових платформ. Малий бізнес у «полюсах зростання» повинен мати шлях до глобальної фінансової екосистеми, де інклюзія означає не тільки можливість отримати кредит у банку, а й залучити інвестора, вийти на IPO (навіть у спрощеному вигляді на українських біржових майданчиках), застрахувати ризики на світових ринках. Полюси можуть стати «донорами» розвитку – генерувати продукти й робочі місця, притягувати капітал, який згодом розтікається по інших кластерах через ланцюги постачання, створення філій тощо.

Кластерний підхід не означає ізоляції регіонів – навпаки, важливо налагодити канали перетоку ресурсів. Наприклад, банки з кластеру С (де надлишок ліквідності) можуть через державні програми фінансувати бізнес кластеру А (де брак грошей) з компенсацією ризиків. Великі підприємства з полюсів зростання можуть наставництвом допомагати МП з особливих територій (через програми менторства, supply-chain фінансування, франчайзинг). Міжнародна допомога теж має розподілятися збалансовано: частину грантів варто

скеровувати на найбільш уражені райони, частину – на розвиткові проекти у стабільних регіонах. З огляду на зазначене, доцільним є розроблення Національної стратегії інклюзивної фінансової системи, у якій передбачити окремі плани дій для кожного кластеру регіонів [12]. Такий диференційований підхід уможливить забезпечення рівного доступу до фінансових ресурсів і мінімізує ризик залишення будь-якого регіону «фінансово відсталим» у процесі відбудови країни.

Державні та донорські програми підтримки малого бізнесу у 2020–2024 рр. мали на меті зменшити регіональний дисбаланс у доступі до фінансів, проте їх реалізація показала певну нерівномірність. Зокрема, в межах найбільшої кредитної програми «Доступні кредити 5–7–9%» спостерігалася концентрація виданих коштів у економічно сильніших регіонах. За весь час дії воєнного стану (з 24.02.2022 – кінець 2024 р.) було надано ~65 тис. пільгових кредитів на суму понад 255 млрд. грн. [9, 11].

Отже, аналіз показує, що стан фінансової інклюзії малого підприємництва в Україні є нерівномірним за регіонами та вразливим до шоків. Багато областей ще до війни мали низький рівень доступу до фінансів, а воєнні дії 2022–2023 рр. ще більше загострили цю проблему [10]. Водночас було зроблено безпрецедентні кроки для підтримки МП – сотні мільярдів гривень кредитів і десятки тисяч грантів – що стали своєрідним «рятувальним кругом» для бізнесу і фактором стримування безробіття в кризовий період. Далі розглянемо, які бар'єри стоять на заваді повній фінансовій інклюзії малого бізнесу та які ресурси і механізми є для їх подолання.

Незважаючи на зусилля держави та банківського сектору, малі й середні підприємства все ще зіштовхуються з численними бар'єрами на шляху до фінансових ресурсів. Ці бар'єри мають різну природу – економічну, інституційну, інформаційну та навіть поведінкову. Розглянемо основні з них, характерні для України в 2020–2024 роках, спираючись на дослідження та опитування підприємців, які наведені на рисунку 1.

Таким чином, спектр бар'єрів на шляху до фінансової інклюзії малого підприємництва в Україні є надзвичайно широким: від високої вартості кредитних ресурсів та відсутності заставного забезпечення – до дефіциту знань і низького рівня довіри. Значна частина цих проблем істотно

загострилася в умовах обмежених фінансових ресурсів воєнного часу, коли кожна гривня кредиту ставала для банків більш ризиковою, а для бізнесу – дорожчою та менш доступною. Водночас сформувалися й нові можливості, що можуть слугувати додатковими ресурсами для розширення фінансової інклюзії, які буде проаналізовано далі.

Попри згадані перешкоди, в українській фінансовій екосистемі 2020–2024 рр. з'явилися важливі ресурси та ініціативи, спрямовані на підтримку малого бізнесу. Їх можна умовно поділити на внутрішні (державні програми, банківські продукти) та зовнішні (міжнародна допомога, донорські проекти). Розглянемо ключові з них та оцінку їх ефективності.

Державні програми пільгового кредитування (внутрішній ресурс). Програма «Доступні кредити 5–7–9%», започаткована у 2020 році, стала ключовим інструментом підтримки МП, особливо в умовах війни. В межах програми підприємства отримали близько 100 тис. кредитів на загальну суму 345 млрд грн, з яких 255 млрд – у період воєнного стану [9, 10, 13].

Прямі гранти та безповоротна допомога (внутрішній і зовнішній ресурс).

Програма «єРобота» стала ефективним інструментом розширення фінансової інклюзії шляхом надання мікрогрантів без необхідності застави. Лише за напрямом «Власна справа» фінансування отримали близько 25 тис. нових бізнесів на 5,3 млрд. грн., при цьому обов'язковою умовою було створення робочих місць, що посилило соціально-економічний ефект [13]. Вагому роль відіграла і зовнішня допомога: ООН (UNDP, IOM), USAID, ЄБРР та ЄС підтримували мікропідприємців, релоковані компанії, жінок-підприємців і вразливі групи. Такі грантові та донорські механізми суттєво посилити підтримку підприємців, які не могли отримати кредитні ресурси. Станом на кінець 2022 р. понад 17% малих бізнесів вже скористалися цими інструментами [8].

Гарантійні та страхові механізми (внутрішній та зовнішній). З метою подолання бар'єрів доступу до фінансування, пов'язаних із відсутністю заставного майна, в Україні впроваджуються державні кредитні гарантії. Закон про часткові гарантії для МП, прийнятий у 2021 р., та створення Фонду гарантування кредитів у сільському господарстві у 2022–2023 рр. за підтримки Світового банку,

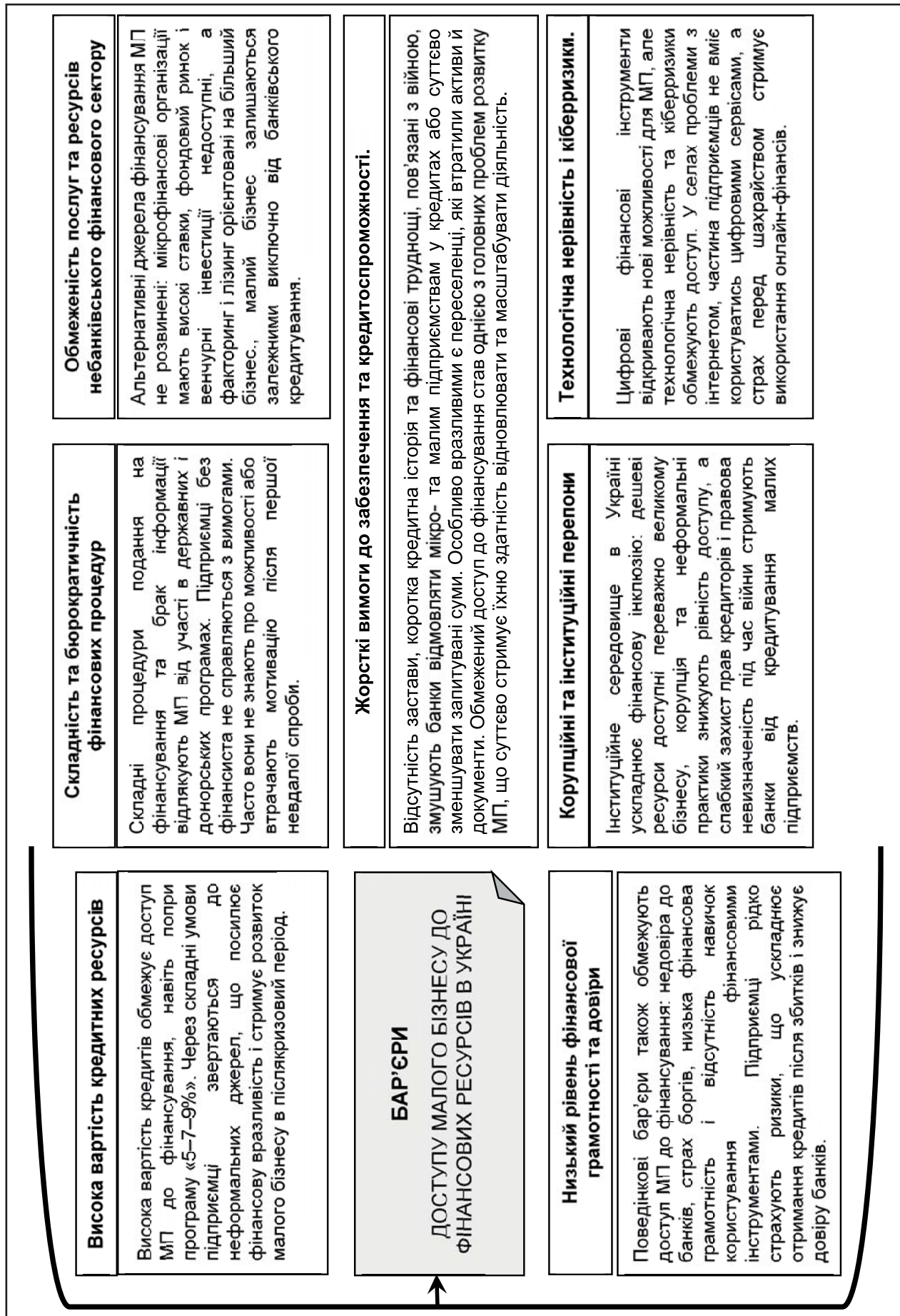

Рисунок 1. Бар'єри доступу малого бізнесу до фінансових ресурсів в Україні

Джерело: побудовано автором за [4,5,9,12,13]

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

дозволили покривати 50–70% банківських ризиків, полегшуючи доступ до позик для фермерів. Додатково активізується використання міжнародних механізмів, зокрема гарантій Європейського банку реконструкції та розвитку і страхування інвесторів від воєнних ризиків.

Цифрові фінансові сервіси та інноваційні фінансові технології (технологічний ресурс). Цифровізація стала важливим чинником розширення фінансової інклюзії в Україні. Завдяки політиці НБУ щодо розвитку cashless-економіки, навіть в умовах війни МП отримали доступ до широкого

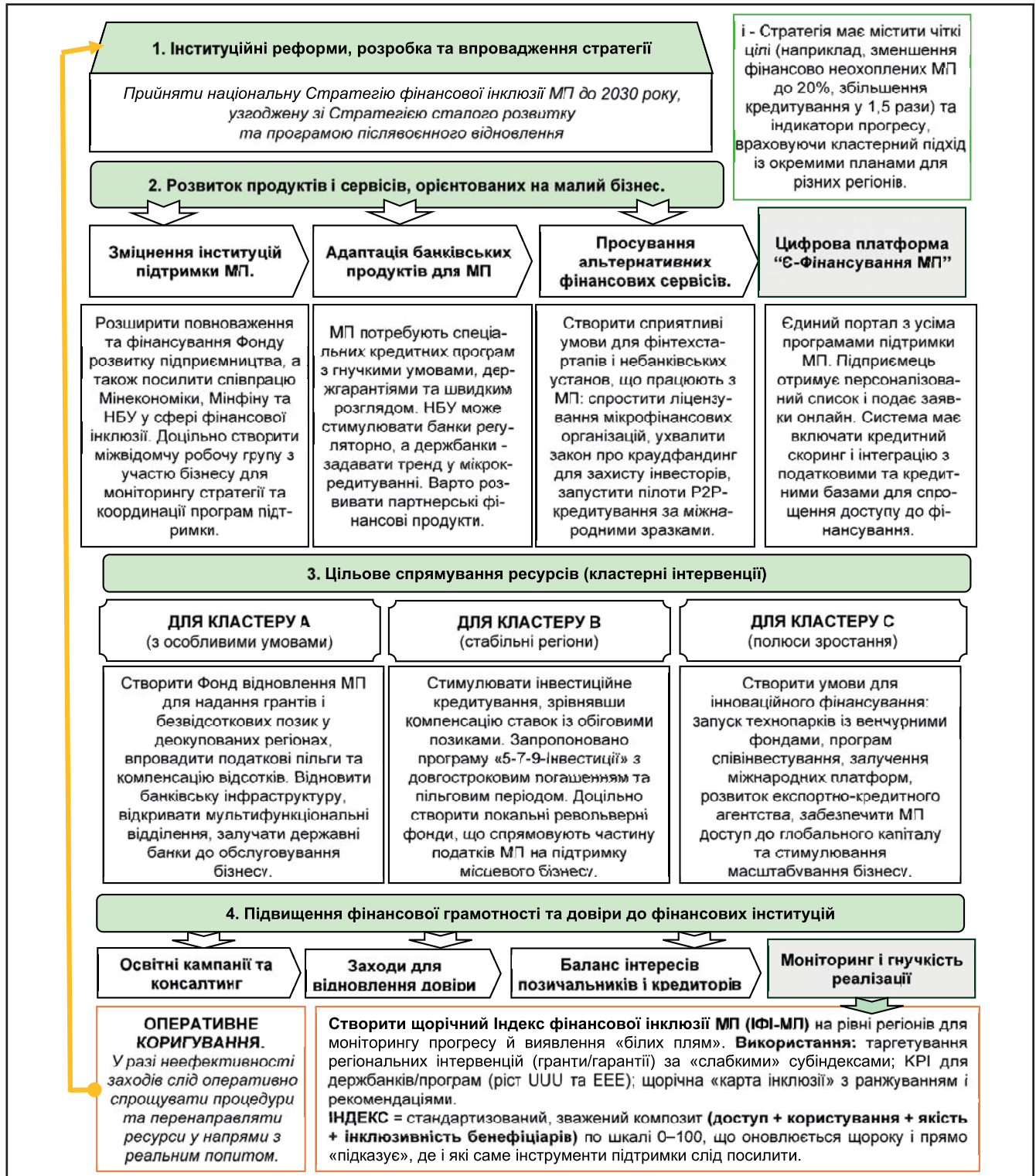

Рисунок 2. Інституційні реформи, розробка та впровадження стратегії

* Джерело: побудовано за даними [16]

спектра онлайн-інструментів: інтернет-банкінгу, цифрових платіжних систем (Apple/Google Pay, QR-оплати), електронного факторингу та peer-to-peer кредитування. Фінтех-компанії активно заповнюють нішу, пропонуючи онлайн-кредити та краудфандингові платформи. Попри високу вартість деяких сервісів, цифрові канали істотно знижують транзакційні витрати і підвищують оперативну доступність фінансування.

Розвиток небанківських інструментів фінансування. Окрім банківських продуктів, для МП поступово формуються альтернативні джерела фінансування. Зокрема, лізингові компанії пропонують пільгові умови за участі держави (наприклад, компенсація відсотків при лізингу сільгосптехніки). У західних регіонах активізуються кредитні спілки, які залучають ресурси діаспори та донорів для доступного мікрофінансування. Краудфандинг, хоча і не масовий, підтримує низку стартапів та соціальних ініціатив.

Організаційна та експертна підтримка, навчання. Важливою складовою розвитку фінансової інклюзії МП є підвищення фінансової грамотності та експертної підтримки. Центри «Дія.Бізнес», що функціонують у різних регіонах, надають консультації з фінансів, бізнес-планування та участі у грантових програмах. Державні банки (зокрема, ПриватБанк, Ощадбанк) реалізують освітні ініціативи для підприємців, а донорські проекти (наприклад, EU4Business) сприяють формуванню навичок подання заявок на кредити й гранти. Такі «м'які» інструменти посилюють довіру до фінансових установ і створюють соціальний капітал, необхідний для успішного доступу до фінансових ресурсів.

Ці складові працюють на збільшення частки малого бізнесу, охопленого фінансовими послугами. Наприклад, якщо у 2021 р. 46% МП ніколи не брали кредит [8], то до 2023 р. ситуація дещо покращилась – все більше бізнесів спробували залучити позики чи гранти. На основі проведеного аналізу можна сформулювати комплекс практичних заходів – своєрідний механізм, що дозволить посилити фінансову інклюзію малого підприємництва і тим самим стимулювати його інклюзивний розвиток. Цей механізм враховує виявлені бар'єри та наявні ресурси, а також кластерні особливості регіонів.

Запропонований механізм є комплексним і потребує значних зусиль, але його реалізація здатна суттєво трансформувати фінансовий

ландшафт для малого бізнесу. Подібні заходи узгоджуються з міжнародним досвідом: Світовий банк, наприклад, рекомендує розширювати доступ до фінансових послуг через поєднання інновацій, регуляторних стимулів і просвіти. Для України ж це питання не лише економічного розвитку, але й національної стійкості – згуртований середній клас підприємців, який має ресурси для розвитку, стане запорукою швидшого відновлення та зменшення соціальної напруги.

Висновки

Підсумовуючи, фінансова інклюзія малого бізнесу – це не другорядне завдання, а фундаментальний чинник побудови посткризової економіки України. Кожен підприємець, залучений до фінансової системи, – це потенційна історія успіху, нові робочі місця, податки, інновації та розвиток громад. В умовах браку ресурсів акцент на інклюзії забезпечує максимально ефективне їх використання: кошти доходять до тих, хто найбільше їх потребує і здатен примножити. Таким чином, через призму фінансової інклюзії слід розглядати і загальну стратегію інклюзивного відновлення України – коли ні люди, ні території не залишаються осторонь економічного життя. Забезпечення рівного доступу малого підприємництва до фінансів – це інвестиція в довгострокову стабільність, добробут і процвітання країни.

Український досвід 2020–2024 рр. демонструє, що обмеження доступу МП до фінансових послуг знижують потенціал зростання, посилюють безробіття та регіональні розриви, тоді як розширення доступу (пільгове кредитування, грантові програми, кредитні канікули) стало вирішальним чинником виживання бізнесу, збереження зайнятості й забезпечення базових потреб населення. Вплив інклюзії є багатовимірним: економічним (стійкість і зростання МП), соціальним (залучення вразливих груп, робочі місця) та інституційним (довіра до фінансової системи, культура ведення бізнесу).

Регіональні диспропорції доступу до фінансів сформувалися ще до війни й посилілися під впливом безпекових ризиків, фактично поділивши країну на кластери за умовами доступу (прифронтові/деокуповані проти тилових регіонів). Це обґрунтовує потребу кластерно орієнтованої політики з адресними інструментами для кожної групи територій. Ключові бар'єри для

МП – висока вартість кредитів, дефіцит застави, складні процедури, слабкий розвиток небанківських альтернатив, недостатня обізнаність і довіра – у воєнних умовах посилюються; водночас поява державних гарантій і донорських грантів частково їх компенсувала.

Для перетворення фінансової інклюзії на стійкий драйвер інклюзивного розвитку потрібен комплексний механізм: стратегічне планування з урахуванням кластерів; стимулювання банків і фінансово-технічного сектору до роботи з МП; адресні програми від відновлення (для кластерів підвищеного ризику) до інвестиційного зростання (для стабільних регіонів); підвищення фінансової грамотності; прозорість і регулярний моніторинг (запровадження індексу фінансової інклюзії МП). Забезпечення рівного доступу МП до фінансів слід розглядати як інвестицію в довгострокову стійкість, добробут і регіональне вирівнювання України.

Список використаних джерел:

1. Simon J., Staguhn J., Sultan S. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises [Електронний ресурс]. – Washington, DC : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 23 серп. 2023. – Режим доступу: <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises>.
2. Скорик В. Фінансова інклюзія малого бізнесу як чинник економічної стійкості та соціальної відповідальності [Електронний ресурс] // Сталий розвиток економіки. – 2025. – № 2 (53). – С. 423–429. – Режим доступу: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1268>.
3. Національний банк України; Міністерство фінансів України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року [Електронний ресурс]: схвалено 16.01.2020. – Київ, 2020. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf.
4. Науменкова С., Міщенко С., Дорофеев Д. Digital financial inclusion: evidence from Ukraine // Investment Management and Financial Innovations. – 2019. – Т. 16, № 3. – С. 194–205.
5. Майорова Т., Тимошенко І., Урванцева С., Черняк Р., Луців П. Кластерний підхід в оцінці довоєнного рівня фінансової інклюзії населення регіонів України на ринку банківських кредитів // Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. – 2023. – Т. 1, № 48. – С. 64–76.

6. Шаповал Ю., Шкляр А., Шпанель Юхта О., Грубер К. The level of financial inclusion in Ukraine: Measuring access, quality, and usage of financial products and services // Banks and Bank Systems. – 2021. – Т. 16, № 2. – С. 59–67.

7. Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні // Світ фінансів. – 2023. – Вип. 3. – С. 21–34.

8. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2023 рік : статистичний збірник. – Київ : Державна служба статистики України, 2024. – 617 с.

9. Міністерство фінансів України. За час воєнного стану підприємці отримали понад 795 тис. пільгових кредитів на 308 млрд грн за держпрограмою «Доступні кредити 5–7–9%» [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України : офіц. сайт. – 2024. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-voiennoho-stanu-pidpriyemtsi-otrymaly-ponad-795-tys-pilhovyykh-kredytiv-na-308-mlrd-hrn-za-derzhprohramoiu-dostupni-kredyty-5-7-9>.

10. Бізнес.Дія. Доступні кредити 5–7–9%: підприємці отримали близько 65 000 пільгових кредитів на понад 255 млрд грн за час дії воєнного стану [Електронний ресурс] // Бізнес.Дія : портал для підприємців. – 2024. – Режим доступу: <https://surl.li/wjwnna>

11. Міністерство економіки України. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України : офіц. сайт. – 2022. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/News/Detail?id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13>.

12. National Bank of Ukraine. IFC, with the Support of Switzerland and the United Kingdom, Partners with the NBU to Drive Greater Financial Inclusion in Ukraine [Електронний ресурс] // Національний банк України : офіц. сайт. – 2023. – Режим доступу: <https://surl.li/chhjxq>

13. Міністерство економіки України. «Робота: держава інвестувала 12 млрд грн у розвиток МСП через гранти [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України : офіц. сайт. – 2023. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/News/Detail/9bc3d9b7-04fa-441b-9647-c0f1eb746fe6?lang=uk-UA&title=Robota>

References:

1. Simon, J., Staguhn, J., & Sultan, S. (2023). Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises [Elektronnyi resurs]. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies (CSIS). Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises>

2. Skoryk, V. (2025). Finansova inkluziia maloho biznesu yak chynnyk ekonomichnoi stiikosti ta sotsialnoi vidpovidalnosti [Elektronnyi resurs]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 2(53), 423–429. Retrieved from <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1268>

3. Natsionalnyi bank Ukrainy; Ministerstvo finansiv Ukrainy; Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku; Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. (2020). *Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku* [Elektronnyi resurs]. Kyiv. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf

4. Naumenkova, S., Mishchenko, S., & Dorofeiev, D. (2019). Digital financial inclusion: evidence from Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(3), 194–205. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.17

5. Maiorova, T., Tymoshenko, I., Urvantseva, S., Cherniak, R., & Lutsiv, P. (2023). Klasternyi pidkhid v otsyntsi dovoiennoho rivnia finansovoi inkluzii naselennia rehioniv Ukrainy na rynku bankivskykh kredytiv. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 1(48), 64–76. doi:10.18371/fcaptop.v1i48.3975

6. Shapoval, Yu., Shkliar, A., Shpanel Yuekhta, O., & Hruber, K. (2021). The level of financial inclusion in Ukraine: Measuring access, quality, and usage of financial products and services. *Banks and Bank Systems*, 16(2), 59–67. doi:10.21511/bbs.16(2).2021.06

7. Desiatniuk, O., Krysovaty, A., & Ptashchenko, O. (2023). Stan ta tendentsii rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini. *Svit finansiv*, 3, 21–34.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2024). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik : statystychnyi zbirnyk*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2024). Za chas voiennoho stanu pidprijemtsi otrymaly ponad 795 tys. pilhovykh kredytiv na 308 mlrd hrn za derzhprogramoiu «Dostupni kredyty 5–7–9%» [Elektronnyi resurs]. Kabinet Ministriv Ukrainy : ofits. sait. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-voiennoho-standu-pidprijemtsi-otrymaly-ponad-795-tys-pilhovykh-kredytiv-na-308-mlrd-hrn-za-derzhprogramoiu-dostupni-kredyty-5-7-9>

10. Biznes.Diia. (2024). Dostupni kredyty 5–7–9%: pidprijemtsi otrymaly blyzko 65 000 pilhovykh kredytiv na ponad 255 mlrd hrn za chas dii voiennoho stanu [Elektronnyi resurs]. Biznes.Diia : portal dla pidprijemtsiv. Retrieved from <https://surl.li/wjwnna>

11. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2022). Prohrama relokatsii: 761 pidprijemstvo peremishcheno v bilsh bezpechni rehiony [Elektronnyi resurs]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy : ofits. sait. Retrieved from <https://me.gov.ua/News/Detail?id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13>

12. National Bank of Ukraine. (2023). IFC, with the Support of Switzerland and the United Kingdom, Partners with the NBU to Drive Greater Financial Inclusion in Ukraine [Elektronnyi resurs]. National Bank of Ukraine : official site. Retrieved from <https://surl.li/chhjxq>

13. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2023). YeRobota: derzhava investovala 12 mlrd hrn u rozvytok MSP cherez granty [Elektronnyi resurs]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: ofits. sait. Retrieved from <https://me.gov.ua/News/Detail/9bc3d9b7-04fa-441b-9647-c0f1eb746fe6?lang=uk-UA&title=Robota>

Дані про автора

Скрильник Андрій Сергійович,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу, докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

e-mail: skrylnikas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>

Data about the author

Andrii Skrylnyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, Doctoral Student at the Department of Finance, Banking and Taxation, National University «Yurii Kondratiuk Poltava Polytechnic»

e-mail: skrylnikas@gmail.com